

Sluttrapport

Forsterke alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) som satsingsområde

Oppdragsbrev (S 01 – 17) fra Utdanningsdirektoratet

Forord

Språk er helt essensielt for oss alle, og det å bli forstått og kunne uttrykke seg er grunnleggende for hvordan vi utvikler oss som mennesker og hvordan livet blir. Det er også en menneskerett, slik FN-konvensjonen om rettigheter til mennesker med nedsatt funksjonsevne slår fast.

Barn, unge og voksne som helt eller delvis mangler tale, kan ha behov for alternative eller supplerende kommunikasjonsformer for å gjøre seg forstått eller for selv å forstå. Eksempler på kommunikasjonsformer kan være kroppslige uttrykk som må tolkes og tillegges mening av andre, håndtegn, grafiske symboler eller talemaskiner. Noen vil ha behov for kommunikasjonsformer som erstatter talen fullstendig. Det kalles alternativ kommunikasjon. Andre trenger kommunikasjonsformer som støtter utydelig, forsinket eller svak tale. Det kalles supplerende kommunikasjon. ASK er for disse personene deres uttrykksform. For å lære dette er de helt avhengige av et miljø som viser dem hvordan ASK skal brukes, og gir dem muligheter til å stadig kunne uttrykke seg på et språklig nivå som ivaretar og utvikler deres språklige utvikling.

De fleste tiltak på ASK-feltet krever stor grad av tilpasning og tilrettelegging, basert på individuelle behov. Det er kommunens og fylkeskommunens ansvar å legge til rette for opplæring i å bruke de kommunikasjonsformene barna og elevene har behov for. Pr i dag finnes det ingen opplæring for foreldre som skal kommunisere med sine barn som har behov for ASK.

ASK er også et sammensatt og flerfaglig fagområde. Eksempler på kompetanse- og ferdighetsområder innenfor ASK-feltet, er kunnskap om å tilrettelegge for god språkopplæring og språkutvikling når det brukes ASK, etablere gode språkmiljø, kompetanse om kartlegging av behov, og om opplæring i ASK og med ASK. Tilbud om kompetanseheving i ASK har vært begrenset, i tillegg til at veilednings- og informasjonsmateriell ikke har vært tilstrekkelig utviklet og tilgjengelig. Fagområdet er forholdsvis ungt, og det er stor økning i etterspørsel når det gjelder støtte og kompetanseheving på feltet. I tillegg er det en utfordring at mange barn, unge og voksne med behov for ASK har behov for tverrsektoriell oppfølging, noe som kan være et krevende landskap for alle parter.

På bakgrunn av utfordringene forelå det et behov for å forsterke ASK som satsingsområde, og Utdanningdirektoratet (Udir) fikk gjennom oppdragsbrev fra Kunnskapsdepartementet (Oppdragsbrev 15-17) i oppgave å be Statped forsterke ASK som satsingsområde innenfor deres mandat. Statped har i perioden januar 2018 og frem til desember 2020 arbeidet med å løse ASK-oppdragets seks deloppdrag.

Denne rapporten synliggjør arbeidet som er gjort i ASK-oppdraget. Den gir samtidig en vurdering av betydninger arbeidet har for praksis, og noen innspill på hva som vil være viktig innsats i praksis, og for å utvikle fagområdet videre.

Innhold

Forord	2
Oppsummering	5
Berørte.....	5
Personer med behov for ASK	5
Arbeidslag rundt personer som bruker ASK.....	6
Ulike instanser	6
Mål og måloppnåing	6
Deloppdrag 1	8
Oppdragstekst.....	8
Mål	8
Etablering av nasjonalt ASK-team og metodisk tilnærming til oppdraget.....	8
Samarbeidsparter	8
Langsiktig drift - ASK i et framtidig Statped	9
Deloppdrag 2	9
Oppdragstekst.....	9
Mål	9
Leveranse	10
E-læring i ASK og opplæringspakker finnes her	10
Gjennomføring av deloppdrag 2.....	10
Oppfølging av deloppdrag 2.....	10
Deloppdrag 3	11
Mål	11
Leveranse	11
Veileder i ASK for barn under opplæringspliktig alder finnes her	11
Bakgrunn for, og gjennomføring av deloppdrag 3	12
Oppfølging av deloppdrag 3.....	12
Deloppdrag 4	12
Oppdragstekst.....	12
Mål	13

Leveranse	13
Veilederen finnes her	13
Gjennomføring av deloppdrag 4.....	13
Innhold i, og målgruppe for veilederen	13
Deloppdrag 5	14
Oppdragstekst.....	14
Mål	14
Leveranse	14
Gjennomføring av deloppdrag 5.....	14
Kunnskapsgrunnlaget finnes her	14
Oppfølging av deloppdrag 5	15
Deloppdrag 6	15
Oppdragstekst.....	15
Mål	15
Rapporten finnes her	15
Gjennomføring av deloppdrag 6.....	15
Oppfølging av deloppdrag 6	16
Et praksisfelt med stadige utfordringer - et fagområde i utvikling	16
Vedlegg: Eksempler på viktige områder for videre arbeid	18

Oppsummering

Statped mottok i 2017 «*Oppdragsbrev Statped S 01-17 - Forsterke alternativ og supplerende kommunikasjon som satsingsområde*». Oppdraget bestod av seks deloppdrag, og hadde en samlet varighet på tre år. Fristene på leveranser på hvert enkelt deloppdrag har vært ulike.

Målet for oppdraget var først og fremst en styrking av tilbudet til barn, unge og voksne med behov for ASK. I oppdragsbrevet stod det at tiltakene skulle gi økt kompetanse lokalt i kommuner, fylkeskommuner, barnehager og skoler, samt bidra til en mer tilpasset barnehage- og skolehverdag for ASK-brukere.

Statped har levert på alle deloppdrag. I rapporten presenteres alle deloppdragene, inkludert mål, leveranser og gjennomføring. De fleste deloppdrag har Statped tatt videre gjennom å etablere nye tiltak som har hatt ASK-oppdragets hovedmålsetting i fokus.

Samlet er ASK-oppdraget et stort bidrag til utvikling av fagområdet. De ulike deloppdragene henger godt sammen. Det er et resultat av at ASK-oppdraget er spesielt nært knyttet til opplæringssektoren.

Berørte

Oppdraget har involvert mange parter, og har betydning for tilsvarende. Sentralt er personer med behov for ASK, arbeidslaget rundt dem, men også ulike instanser. ASK-oppdraget har ikke favnet om hele fagområdet, men det som er blitt levert er viktig både for praksis, og fagområdets utvikling.

Personer med behov for ASK

I oppdragsbrevet omtales personer med behov for ASK som en «svært heterogen gruppe». Det er riktig. Vi finner personer med behov for ASK, og som bruker ASK i hele spekteret av kognisjon, med ulike utfordringer knyttet til helse, motorikk, språk, sanser med mer. De er unge, og gamle. De er ulike. Personer med behov for ASK kan ikke uttrykke seg primært gjennom talespråk. De må benytte alternative uttrykksformer når de skal uttrykke seg språklig. Men, de har de samme behov for å bli sett, møtt, hørt og forstått, og å motta god og tilpasset opplæring i barnehage og skole som alle andre. For å kunne være aktører i eget liv, hele livet, er det viktig at de på alle arenaer blir møtt av fagpersoner med kompetanse og ambisjoner på deres vegne.

Arbeidslag rundt personer som bruker ASK

Rundt personer med behov for ASK vil foreldre/foresatte, partnere, pårørende og fagpersoner fra ulike deler av kommunen være aktuelle berørte av ASK-oppgdraget. Det enkelte rundt personene som bruker ASK bør bestå av foreldre/ andre pårørende og kommunale/fylkeskommunale fagpersoner som har betydning i oppgaven med å støtte personens utvikling. Det vil være personale i barnehage, skole, avlastning, PPT, ergo- og fysioterapeuter, helsesykepleiere og andre.

Ulike instanser

Utdanningsinstitusjoner, Nav Hjelpemiddelsentral, spesialisthelsetjenesten er eksempler på ulike instanser som er berørte parter i ASK-oppgdraget.

Mål og måloppnåing

Målet i oppdragsteksten er formulert slik:

Målet for oppdraget er først og fremst en styrking av tilbudet til barn, unge og voksne med behov for ASK. Tiltakene skal gi økt kompetanse lokalt i kommuner, fylkeskommuner, barnehager og skoler, samt bidra til en mer tilpasset barnehage- og skolehverdag for ASK-brukere.

I tillegg har hvert enkelt deloppdrag hatt egne mål, de omtales under hvert deloppdrag.

Statped har levert på alle deloppdrag. Tilbudet til barn og unge med behov for ASK er blitt styrket i den forstand at kunnskap om ASK er blitt mer synlig, og lettere tilgjengelig. Gjennom ASK-oppgdragets leveranser har berørte fått økt mulighet til å orientere seg i fagområdet, innhente praksisnær kunnskap, og utvikle og bygge kompetanse hjemme, eller på de ulike arbeidsplassene der man møter personer med behov for ASK. Tilbakemeldinger Statped får på det som er gjort og formidlet er positive.

Potensielt har også tilbudet til voksne med behov for ASK blitt styrket, men med tanke på at ingen av deloppdragene spesifikt har vært rettet mot voksne, så er ikke utbyttet nødvendigvis like stort. Prinsipper knyttet til opplæring i, og bruk av ASK kan likevel nyttes for å danne grunnlag for god tilrettelegging også for voksne. Likevel er der utfordringer spesielt knyttet til rettigheter og kompetanse i arbeid med voksne personer som bruker ASK som ingen av deloppdragene imøtekommer.

Om tiltakene har bidratt til økt kompetanse, og til en mer tilpasset barnehage- og skolehverdag vil vi ikke vite uten at det blir gjennomført en form for evaluering. En slik evaluering må i tilfelle innhente kunnskap om hvordan tilgjengelig kunnskap og

ressurser blir brukt. Nytteverdien av ressursene og veiledere for praksisfeltet i fortsettelsen, vil være avhengig av en videre oppfølging. Det krever en innsats videre fra flere parter, på alle nivå.

Statped får tilbakemeldinger om at det fortsatt er mange utfordringer i praksis. Forståelsen for at ASK handler om å tilrettelegge for kommunikasjon og å utvikle språk, og ikke en elektronisk dings er nok en av de største utfordringer vi møter. Det er også store utfordringer med tanke på å bygge kompetanse på ASK-området, det gjelder både innen utdanning og i kommunal/fylkeskommunal praksis. Fagområdet ASK er fortsatt ungt, og det er ikke etablert som studieemne i pedagogiske og helsefaglige grunnutdanninger. Ingen spesifikke fagområder i Norge har ansvaret for fagområdet ASK, i motsetning til slik det er i de fleste andre land. Det bidrar til at implementering er krevende. Ressursene og kunnskapen som blir formidlet fra ASK-oppdraget har gjort kunnskap lettere tilgjengelig, men det viser seg for eksempel fra kommunal praksis at pedagoger ikke får avsatt tid til å sette seg inn i ressursene. I tillegg erfarer også Statpeds rådgivere at det er store forskjeller med tanke på ASK-kompetanse i de ulike delene av landet.

Deloppdrag 1

Etablere et tverrfaglig ressursteam

Oppdragstekst

Statped skal etablere et tverrfaglig ressursteam med ASK som område.

Mål

Målet er å sikre fagkompetanse i ASK og gjøre fagområdet tydelig og synlig.

Oppstart høst 2017 med mål om langsiktig drift utover perioden hvor det tilføres midler.

Eablering av nasjonalt ASK-team og metodisk tilnærming til oppdraget
Statped mottok oppdraget høsten 2017. Statped sitt nasjonale ASK-team ble etablert i mars 2018. Det nasjonale ASK-teamet har løst oppdragene gjennom å jobbe prosjektorientert. Teamet er blitt organisert i mindre arbeidsgrupper som har løst de ulike oppdragene.

De ulike deloppdragene har hatt ulike frister. I deloppdrag 3 og 6 hadde vi av ulike grunner behov for en noe lenger frist, ellers er deloppdrag 2 og 4, og snart 5 levert til avtalt tid.

Gjennom hele oppdragsperioden er det gitt orienteringer internt om arbeidet i direktørmøter, og i digitale presentasjoner. Eksternt har resultat fra deloppdrag blitt presentert på kurs og konferanser.

Internt i Statped har det nasjonale ASK-teamet organisert og gjennomført fire dagers fagsamling, månedlige digitale faglige forum og har startet kompetansebygging på temaet literacy / skriftspråkopplæring for personer som har behov for ASK.

Samarbeidsparter

I arbeidet med å løse oppdraget har muligheten for tett samarbeid med praksisfeltet vært viktig for Statped. Spesielt ønsker vi å trekke fram de vi har møtt som bruker ASK i sin hverdag. Den informasjonen de har kunne bringe inn til oss har vært uvurderlig. Brukerorganisasjoner som Isaac Norge og CP-foreningen er blitt både involvert og orientert, og vi har fått gode innspill fra foreldre/foresatte i intervju og møter.

I arbeidet har Statped blitt møtt med stor grad av velvilje og entusiasme. Mange, både foreldre og i fagmiljøet, har ansett ASK-oppgavet som svært viktig. Statped har samarbeidet med Udir, Nav Hjelpemiddelsentral og spesialisthelsetjenesten. Skole- og barnehageeiere, pedagoger i barnehage og skole, PPT, Fylkesmannen og Udir har også vært viktige samarbeidsparter.

Innad i Statped har det nasjonale ASK-teamet samarbeidet med rådgivere fra alle fagområder. Flere rådgivere har bidratt inn i konkrete deloppdrag. Avdeling for læringsressurser og teknologiutvikling (SLoT), Kommunikasjon, Statped bibliotek og Statpeds FoU-avdeling har vært viktige samarbeidsparter og bidragsyttere.

Langsiktig drift - ASK i et framtidig Statped

Gjennom opprettelsen av det nasjonale ASK-teamet har Statped hatt en organisering med rom for faglig fordypning og dokumentering av kompetanse, som har muliggjort å svare ut deloppdragene.

Erfaringene fra denne organiseringen vil være nyttig å bringe videre inn i et omorganisert Statped. Hvordan ASK som fagområde i Statped blir ført videre er for tidlig å si noe sikkert om. Det nasjonale ASK-teamet har gitt faglige innspill med tanke på hvordan ASK som fagområde kan ivaretas i et framtidig Statped. I Meld. St. 6 (2019–2020) «Tett på – tidlig innsats og inkluderende fellesskap i barnehage, skole og SFO», er ASK omtalt som et eksempel på fagområde som Statped har spisskompetanse på, og yter tjenester overfor i særlig komplekse saker der barn og elever trenger varige og/eller omfattende tiltak.

Det er nærliggende å anta at Statped også vil ha en sentral rolle for å bidra inn med kompetansebygging på ASK-feltet i det nyetablerte «Kompetanseløftet».

Deloppdrag 2

Etablere e-læring og opplæringspakker

Oppdragstekst

Vi ber Statped om å etablere e-lærings- og opplæringspakker. Målgruppen for oppdraget er ASK-brukere/foreldre og ansatte i PP-tjenesten/grunnopplæring/barnehage.

Mål

Deloppdraget har som mål å utvikle en e-læring og flere opplæringspakker innenfor ASK-området. Målgruppen er PPT, ansatte i skole og barnehage, samt foreldre og brukere av ASK. Ressursene vil være lett tilgjengelige, og gir mulighet for kompetanseheving lokalt.

E-læring i alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) skal gi en grunnkompetanse i ASK.

Opplæringspakker i alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) skal gi metodisk ASK-kompetanse på spiss tematikk.

Leveranse

Deloppdraget ble levert oppdragsgiver Udir til avtalt tid, og ble markert med en lanseringsfest på Litteraturhuset i Oslo den 17.09.19.

E-læring i ASK og opplæringspakker finnes her

<https://www.statped.no/ask/opplaringspakker/>

<https://statped.instructure.com/courses/3>

Gjennomføring av deloppdrag 2

I arbeidet med å gjennomføre deloppdrag 2 ble produksjonen delt i to separate arbeidsprosesser. Det er utviklet E-læring i ASK der opplæringen foregår i et digitalt forløp på 9 moduler, og opplæringspakker som består av mindre opplæringsenheter med spisse tema.

Lærestoffet i e-læringen blir presentert gjennom tekst, bilder, ulike typer videopresentasjoner og oppgaver. Det er lagt vekt på å bruke forståelige faguttrykk, evidensbaserte metoder og litteratur. E-læringen er publisert som en åpen ressurs i verktøyet Canvas. Opplæringspakkene består av instruksjonsfilmer/ demonstrasjonsvideoer som viser konkret hvordan man kan tilrettelegge innenfor aktuelt tema for pakken.

Deloppdragets primære målgruppe er brukere av ASK, deres foresatte, ansatte i barnehage, grunnopplæring og PPT. Det vil likevel være flere som har nytte av ressursene. Det kan være andre kommunalt ansatte som for eksempel fastleger, helsesykepleiere, ergo- og fysioterapeuter, vernepleiere og andre. Også ansatte i helseforetak, Nav Hjelpemiddelsentral, utdanningsinstitusjoner, studenter og ulike brukerorganisasjoner vil ha godt utbytte av å gjennomføre e-læring i ASK, samt opplæringspakkene.

I ulike typer helsefaglige og pedagogiske utdanninger på universitet og høyskole vil en e-læring som denne være et sterkt faglig pedagogisk supplement i utdanningsløpet.

Deloppdraget hadde et brukerpanel bestående av foreldre og representanter fra PPT, barnehager og skoler. Alle landsdeler var representert, og representantene kom både fra kommuner og fylkeskommuner. Brukerpanelet bidro aktivt med å kvalitetssikre retning og innhold, slik at reelle behov for tema og innhold kunne ivaretas på best mulig måte.

Oppfølging av deloppdrag 2

Udir ønsket at ressursene skulle være åpne og uten innlogging. Av den grunn er det vanskelig å måle hvor mange som har gjennomført e-læringen. I oppfølging av

arbeidet i dette deloppdraget er det utviklet veiledere for gjennomføring. Statped har samarbeidet med og intervjuet miljø som har gjennomført e-læringen, skrevet artikkel og gjennomført webinar med tips og råd om gjennomføring. Ressursene er også presentert på ulike konferanser.

Målgruppen er svært heterogen. E-læringen gir derfor en basiskompetanse i fagfeltet. Dersom man er helt ny på dette fagområdet vil en gjennomføring av denne e-læringen gi en god start. Det er parallelt nødvendig med praksiserfaringer.

Det er lagt inn en evaluering på siste modul på e-læringen. På denne har det pr i dag kommet over 270 svar. Statped har fått svært gode tilbakemeldinger fra praksis i denne evalueringen. Samtidig blir det påpekt at for de allerede har en grunnkompetanse i ASK, er det behov for mer. Dersom man som fagperson skal komme videre til å gi personene god nok støtte til for eksempel språkutvikling er det behov for en grundigere oppmerksomhet rettet mot mellom annet det. Det blir også påpekt at det er viktig at kommunal og fylkeskommunal ledelse, som har ansvar for kompetanse i sine virksomheter, setter av tid til sine medarbeidere for å kunne gjennomføre denne typen kompetanseheving.

Deloppdrag 3

Utarbeide den faglige delen av tekst til ASK-veileder for barn under opplæringspliktig alder

Oppdragstekst

Vi ber Statped om å utarbeide den faglige delen av tekst til ASK veileder for barn under opplæringspliktig alder. Oppdraget skal utføres i nært samarbeid med Utdanningdirektoratet.

Mål

Utarbeide et faglig innhold i ASK-veileder for barn under opplæringspliktig alder som gir nærpersoener som møter barna mulighet til å ivareta barnas rett på tilgang og bruk av en egnet uttrykksform.

Leveranse

Statped ferdigstilte sin del av oppdraget 5.10.2018, og deloppdraget ble markert med en lanseringsfest på Litteraturhuset 30.10.2018

Veileder i ASK for barn under opplæringspliktig alder finnes her

<https://www.udir.no/laring-og-trivsel/sarskilte-behov/ask/ask-i-barnehagen/>

Bakgrunn for, og gjennomføring av deloppdrag 3

1.08.2018 ble det innført en endring i Lov om barnehager. Barnehagelovens § 19 i, første ledd, slår fast at barn som har behov for alternativ og supplerende kommunikasjon (ASK) skal få bruke egnede kommunikasjonsformer og nødvendige kommunikasjonsmidler i barnehagen. Dette er en presisering av hva som forutsettes av tilrettelegging etter lovens §§ 1 og 2, og rammeplanen, og krever ikke enkeltvedtak. I merknadene til loven står det at for å kunne gi et tilrettelagt tilbud i tråd med loven, må barnehagen legge til rette for at barn som helt eller delvis mangler talespråk, får bruke ASK innenfor det ordinære barnehagetilbudet. I Lov om barnehager, § 19 i, andre ledd er det presisert at spesialpedagogisk hjelp etter § 19 a inkluderer nødvendig opplæring i bruk av ASK. Dette innebærer både opplæring i å bruke utstyret barnet trenger for å kommunisere, og opplæring i å kommunisere med eller uten utstyr.

Veilederen i ASK for barn under opplæringspliktig alder er utarbeidet av Statped i nært samarbeid med Utdanningdirektoratet. Arbeidsgruppen hadde stor nytte av en lesegruppe med blant annet PPT-rådgiver og barnehagelærere. Lesegruppen ga innspill til innholdet i veilederen og opplevde at teksten var rettet mot dem som arbeider i barnehagen.

Oppfølging av deloppdrag 3

Som oppfølging av deloppdrag 3 fikk Statped gjennom «Tildelingsbrevet fra Udir for 2019», i oppgave å revidere og justere Udir sine ASK-veiledere (barnehage og skole). Statped gjennomfører en revidering av veilederne på www.udir.no, parallelt med at kunnskapsbasen om ASK på www.statped.no bygges ut. Metodisk og teoretisk kunnskap om ASK finnes nå på Statped sine nettsider, det som handler om rettigheter skal være på www.udir.no/ask. Tiltaket har som mål å sørge for at det blir enkelt å finne relevant kunnskap om ASK både gjennom Udir sine ASK-veiledere, og på www.statped.no/ask. Dette er i tråd med Statpeds målbilde om å gjøre kunnskap tilgjengelig.

Deloppdrag 4

Vurdere behov for informasjon om ASK-brukeres rett til og bruk av hjelpemidler og støtteordninger i utdanningen og utvikle en veileder

Oppdragstekst

Vi ber Statped om å vurdere behov for informasjon om ASK-brukeres rett til og bruk av hjelpemidler og støtteordninger i utdanningen, og utvikle en veileder eller ressurs på bakgrunn av vurderingen. Vurderinger om målgrupper for informasjonen, innhold, og hvilket format som er best egnet inngår i vurderingen. Siste del av arbeidet skal gjennomføres i samarbeid med NAV.

Mål

Målet med deloppdraget er å utvikle en ressurs som gjør det enklere å finne ut hvem som gjør hva i henholdsvis Statped, Nav Hjelpemiddelsentral og barnehabiliteringstjeneste, for å kunne sikre oversikt og effektivitet når det oppstår behov for støtte fra disse instansene.

Leveranse

«Hvem gjør hva»-veilederen ble lansert 05.06.19. Lanseringen ble gjennomført digitalt ved å vise en introduksjonsfilm om bruk av veilederen og ved at rådgivere var tilgjengelige for å stille spørsmål via chat.

Veilederen finnes her

<http://www.statped.no/ask/hjelp>

Gjennomføring av deloppdrag 4

I innledende fase ble det gjennomført en behovsundersøkelse blant ansatte i barnehage, skole og PPT. Spørsmålene ble utformet med hensikt om å avdekke behovet for informasjon i sektor. Funnene dannet grunnlaget for det ferdige produktet. Videre etablerte Statped kontakt med Nav Hjelpemiddelsentral. I tillegg anså vi det som relevant at også spesialisthelsetjenesten deltok inn i deloppdraget. Representanter fra Nav Hjelpemiddelsentral, spesialisthelsetjenesten ved barnehabiliteringstjenesten og Statped utgjorde dermed en tverrsektoriell arbeidsgruppe. Gruppen utviklet en oversikt over personer som bruker ASK sin rett til og bruk av hjelpemidler og støtteordninger i utdanningen. En utfordring i arbeidet var manglende retningslinjer, og store muligheter for individuelle tolkinger i de ulike etatene. Man vil derfor møte etatene på ulike måter avhengig av hvor i landet man er, og hvem som er ens kontaktperson i de enkelte etatene.

Innhold i, og målgruppe for veilederen

«Hvem gjør hva»-veilederen peker i riktig retning når det er behov for støtte, knyttet til hjelpemidler og andre type tjenester i første-, andre- og tredjelinjetjenesten. Primærmålgruppen er ansatte i barnehage, skole og voksenopplæring med ansvar for barn eller elever med behov for ASK. Veilederen kan likevel ha relevans for flere, som for eksempel foresatte. Det er en utfordring at personer med behov for ASK har behov for tverrsektoriell oppfølging, noe som kan være et krevende landskap å navigere i. Veilederen er viktig for å kunne sikre oversikt og effektivitet for involverte parter. I og med at de ulike instansene og strukturene beskrevet i veilederen, ofte er i omstilling og endring, vil det være behov for å oppdatere denne veilederen fortløpende, også utover prosjektperioden.

Deloppdrag 5

Innhente kunnskapsgrunnlag og vurdere muligheten for et «tidlig innsats-tilbud»

Oppdragstekst

Vi ber Statped om å vurdere muligheten for et «tidlig innsats-tilbud» for gruppen barn med omfattende motoriske vansker og med kognitiv kapasitet som gjør at de vil ha behov for ASK livet ut. Statped skal innhente kunnskapsgrunnlag om utfordringsbildet knyttet til dette temaet. På grunnlag av dette ber vi Statped utvikle et tidlig innsats-tilbud for denne gruppen ASK-brukere.

Mål

Innhente kunnskapsgrunnlag om utfordringsbildet for et mulig tidlig innsatsstilbud for barn med omfattende motoriske vansker og med kognitiv kapasitet som gjør at de vil ha behov for ASK livet ut. Kunnskapsgrunnlaget danner utgangspunktet for å vurdere muligheten for et tidlig innsatsstilbud.

Med utgangspunkt i Kunnskapsgrunnlaget skal Statped utvikle et tidlig innsats-tilbud for gruppen barn med omfattende motoriske vansker og med kognitiv kapasitet som gjør at de vil ha behov for ASK livet ut.

Leveranse

Deloppdrag 5 blir ferdigstilt og overlevert oppdragsgiver 8.januar 2021.

Gjennomføring av deloppdrag 5

Deloppdrag 5 er det siste av ASK-oppdragets 6 deloppdrag. Det er gjennomført i to ledd. Først ble det innhentet et kunnskapsgrunnlag om utfordringsbildet og tiltak som kan støtte barns kommunikative utvikling. Kunnskapsgrunnlaget ble utarbeidet av Statped FoU, og er gjengitt i rapporten «Tidlig innsats for små barn med behov for ASK. En systematisk litteraturstudie om utfordringsbilde og intervensjonsområder». Kunnskapsgrunnlaget baseres på en systematisk litteraturstudie av forskningslitteratur om tidlig innsats overfor barn i målgruppen.

Kunnskapsgrunnlaget finnes her

[rapport-tidlig-innsats-for-sma-barn-med-behov-for-ask.-en-systematisk-litteraturstudie-om-utfordringsbilde-og-intervensjonsomrader.pdf \(statped.no\)](https://statped.no/rapport-tidlig-innsats-for-sma-barn-med-behov-for-ask.-en-systematisk-litteraturstudie-om-utfordringsbilde-og-intervensjonsomrader.pdf)

På grunnlag av kunnskapsgrunnlaget, har Statped utviklet et forslag til en tjenestemodell for tidlig innsats overfor barn i alderen 0-4 år, som ikke har uttalte kognitive funksjonsnedsettelse, men som har omfattende motoriske utfordringer som påvirker kommunikasjonen, slik at de har behov for ASK livet ut. Forslaget til tjenestemodell er utviklet med utgangspunkt i Kunnskapsgrunnlagets beskrivelser av utfordringer som kan påvirke barnas kommunikasjon, og tiltak som kan støtte barnas

språk- og kommunikasjonsutvikling.

Oppfølging av deloppdrag 5

Statped sitt forslag til tjenestemodell for tidlig innsats forutsetter tverretattlig og tverrfaglig samarbeid på ulike nivå. Det er også nødvendig med noe spesifikk tilpassing kommunalt, slik at de forslag som ligger inne i tjenestemodellen passer inn i norsk kontekst. På grunnlag av det ønsker Statped å be om en pilot slik at tjenestemodellen for tidlig innsats kan bli prøvd ut.

En tjenestemodell som er skissert i dette oppdraget vil være nødvendig å ha på plass for å kunne imøtegå problematikken som blir belyst i deloppdrag 6.

Deloppdrag 6

Vurdere muligheten for å utvikle verktøy til undervisvurderinger, og vurdere tilpasninger av obligatoriske prøver og eksamen for elever med behov for ASK.

Oppdragstekst

Vi ber Statped om å vurdere muligheten for å utvikle verktøy til undervisvurderinger av elever med behov for ASK, og vurdere tilpasninger av obligatoriske prøver og eksamen for denne elevgruppen. Statped bes innhente kunnskap om og redegjør for utfordringer og problemområder knyttet til prøve- og vurderingstilpasning for denne elevgruppen.

Mål

Målet for deloppdrag 6 har vært å bidra til at skolens vurderingspraksis for elever med behov for ASK skjer i henhold til gjeldende rettigheter til vurdering, og at elevenes rett til utvikling, læring og gjennomføring av opplæringen styrkes.

Rapporten finnes her

<https://www.statped.no/ask/hvorfor-kan-ikke-jeg-fa-bruke-hodet2/>

Gjennomføring av deloppdrag 6

Kjernefokus i dette deloppdraget var knyttet til erfaring fra norsk praksisfelt, og det var utgangspunktet for informasjonsinnhenting. Metodisk hovedtilnærming bestod av et stort litteratursøk, og en kvalitativ studie med individuelle intervju med fem elever/studenter som bruker ASK, og tre fokusgruppeintervjuer.

I den ferdige rapporten ble utfordringer og problemområder med tanke på prøve- og vurderingstilpasning belyst, og det ble foreslått flere juridiske, pedagogiske og metodiske endringer i skolesystemet. Endringene som ble foreslått er nødvendige for å kunne imøtekomme rettighetene til denne gruppen elever. Det ble også avdekket et

stort behov for mer informasjon om rettigheter og muligheter, samt økt fokus på kompetanse om ASK, læring og utvikling.

Endringene som ble framhevet er nødvendig for at elever som bruker ASK (som gruppe) skal få et forsvarlig utbytte av undervisningen. I oppfølgingsmøte med Udir ble det avklart at Udir måtte følge opp eventuelle endringer som involverer lovverk, mens Statped kunne følge det som vi erfarte var mest relevant for å bidra til å nå målet om økt kompetanse lokalt i kommuner, fylkeskommuner, barnehager og skoler, samt bidra til en mer tilpasset barnehage- og skolehverdag for brukere av ASK.

Oppfølging av deloppdrag 6

I oppfølgingen av deloppdrag 6 er det utviklet to nye tiltak: «Literacy/skriftspråk for alle: Utvikle og prøve ut forskningsbasert teori og praksis i norsk kontekst», og «Utvikling av veileder for tilrettelegging av fag og læringsaktiviteter for elever med behov for ASK». Ressursene som utvikles plasseres på www.statped.no Ressursene vil være nødvendig kunnskap i videre etablering og utvikling av kompetanse med tanke på god tilrettelegging for elever som har behov for, og bruker ASK. Å lære skriftspråk for personer uten talespråk vil være av stor betydning også med tanke på å kunne uttrykke seg fritt og uavhengig.

Statped har gitt innspill med tanke på nytt lovverk knyttet til eksamen, og ønsker å være bidragsyter inn i Utdanningdirektoratet sitt prosjekt om «Tilrettelegging og bruk av teknologi til prøver og eksamen for elever med særskilte behov».

Et praksisfelt med stadige utfordringer - et fagområde i utvikling

På grunnlag av de erfaringer Statped har gjort i denne perioden ser vi at den grunnleggende kompetansen om ASK fortsatt er variert, og til dels lav, i mange kommuner og fylkeskommuner. Det er store forskjeller på store og små steder, og vi ser at kompetansen er best/høyest på steder som befinner seg nær ASK-utdanningen ved Universitetet i Sørøst-Norge (USN). Kjennskap til lovverk viser seg å være variabel. Det påvirker oppfølging av, og tilrettelegging for opplæringen til barna og elevene i barnehage og skole.

Det finnes dessverre en del myter om ASK, eller manglende forståelse for fagområdet ASK, i praksisfeltet. ASK handler om å gi personer som ikke kan uttrykke seg ved hjelp av talespråk en måte å uttrykke seg på. Den språklige uttrykksformen er ulik, men uavhengig av form/modalitet er alle avhengig av å få en opplæring knyttet til sin språklige uttrykksform. Det blir deres språkopplæring. Den manglende forståelsen for fagområdet er til hinder for at mennesker som har behov for alternative kommunikasjonsformer får tilgang til eller opplæring i å bruke disse. Dette kan skyldes både manglende tilgang på relevant kunnskap, men også at det fram til nå har vært vanskelig å få formell utdanning i ASK.

Praksis er fortsatt preget av at innsats kommer for sent i gang. En holdning er «Vent og se». Vi vet at barns tre første leveår er svært sentrale for språkutvikling. Dersom barnet ikke kan bruke talespråk som uttrykksform har de behov for alternativer, slik at deres språkutvikling ikke flater ut. Forbindelser som utvikles mellom hjernecellene må brukes ofte for å bli varige. Barn uten talespråk trenger derfor å bli språklig stimulert. Tilgang på måter å uttrykke seg på, for eksempel ved hjelp av håndtegn eller grafiske symboler, hindrer ikke talespråklig utvikling. I de tilfellene der personen med behov for ASK har mulighet for det, vil ASK tvert imot bidra til at talespråket utvikles. Forskning viser at barn kan lære å benytte ulike uttrykksformer fra tidlig alder. Det er viktig at de blir presentert for uttrykksformene i meningsfulle og naturlige sammenhenger, og blir vist hvordan de kan benytte ASK i kommunikasjon i sitt språkmiljø. Forskning viser at jo tidligere man starter med ASK, jo bedre. Men ASK er ikke en naturlig del av vårt samspill med andre, og må læres. Både av de som er kommunikasjonspartnere og av personen som skal uttrykke seg ved hjelp av ASK.

Når tilrettelegging for språkutvikling på alternative måter kommer for sent i gang, får det store konsekvenser for å kunne møte sosiale og faglige utfordringer på ulike arenaer senere i livet. Det gir igjen utfordringer knyttet til utdanning og arbeidsliv.

Det er viktig at fagområdet ASK trekker paralleller, og knytter dette fagområdet sammen med andre fagområder, som praksis kjenner bedre til. På den måten vil etablert kunnskap på andre fagområder kunne brukes inn i arbeidet med ASK. ASK fokuserer på alle sidene ved kommunikasjon, og vi kommuniserer med hverandre fra vi er født. Det betyr at kunnskap om språkutvikling, språkmiljøer og å være kommunikasjonspartnere fra utviklingspsykologi og det som kan kalles typisk utvikling er relevant kunnskap å bruke også i ASK. Den flerfaglige kompetansen som fagpersonene i ASK-feltet har, er viktig å ivareta og videreforedle til ny ASK-kunnskap. Det er et nødvendig fokus for å kunne legge godt til rette, og gi barn, elever og voksne med behov for ASK god opplæring i bruk av ASK, og god pedagogisk tilrettelegging som medfører forsvarlighet i utdanningsløpet.

En del av utfordringene Statped ser knyttet både til praksis, og utvikling av fagområdet er kortfattet belyst i vedlegg til rapporten.

Vedlegg: Eksempler på viktige områder for videre arbeid

Statped presenterer her noen eksempler på områder vi anser at det er spesielt viktig å løfte fram. Dette både for å videreutvikle fagområdet og øke kunnskapen om ASK. På den måten vil grunnlaget for forsvarlighet i opplæringen bedre kunne ivaretas for barn, unge og voksne med behov for ASK.

Tidlig innsats

Tidlig innsats forstås som å sette inn tiltak så tidlig som mulig i barnets liv, eller som tidlig inngripen når et behov oppstår som følge av skade, sykdom eller andre inntrufne forhold. Praksis er i stor grad preget av en «vente og se»-holdning. Det er av stor betydning for personene med behov for ASK at de får tilgang på, og opplæring i alternative og/eller supplerende måter å uttrykke seg på så tidlig som mulig. I sluttrapporten for deloppdrag 5 ber det nasjonale ASK-teamet om å få gjennomføre en pilot, der Statped i samarbeid med spesialisthelsetjenesten prøver ut og evaluerer tjenestemodellen for tidlig innsats. Dette er spesielt viktig med tanke på å tilpasse tjenestemodellen til norsk praksis, men også for å prøve ut en strukturert og gjennomarbeidet veiledningsmodell på et tidlig tidspunkt i barnas liv.

Språkopplæring

Målet med ASK er at barn som bruker ASK skal kunne kommunisere med jevnaldrende og voksne om de samme tingene og i samme situasjoner som andre barn. ASK er følgelig ikke bare et pedagogiske tiltak, det er en spesiell form for språkutvikling. Dette er det for lite kunnskap og kompetanse på i norsk praksis. Det bør få et fokus. Vi vet at personer som skal lære å kommunisere gjennom å bruke ASK har behov for kommunikasjonspartnere som kan kommunisere på et høyere utviklingsnivå enn de selv, slik vi kjenner fra typisk språkutvikling. Da kreves det kompetente kommunikasjonspartnere. Pr i dag finnes det ingen opplæring for foreldre som ønsker å kommunisere med sine barn som har behov for ASK. Det er også, som påpekt, manglende utdanningsmuligheter innenfor fagområdet ASK.

Som en oppfølging på e-læring i ASK, som kan regnes som grunnkompetanse i ASK, og som en videre bearbeiding av den kunnskap som nå finnes om behov og muligheter, bør det utvikles et trinn to i e-læring om ASK. Den bør spesielt ta for seg språkopplæring ved behov for ASK.

Lære med utgangspunkt i en alternativ uttrykksform

Rapporten i deloppdrag 6, og forarbeidet til denne synliggjør det store behovet som sektor har med tanke på kompetanse om ASK generelt, metodisk tilrettelegging og alle former for vurdering for elevgruppen spesielt. Elevene møter et skolesystem som vanskeliggjør deres vei i utdanningssystemet. Kombinert med lite kunnskap og kompetanse gjør det det enda vanskeligere for elevene å lykkes i utdanning og senere i arbeid. Betydning skriftspråket har for personer med behov for ASK er

betydelig, både i kommunikasjon, i læring og som en ferdighet i seg selv. Tilrettelegging for læring av skriftspråk, og å bli møtt med god metodisk tilrettelegging i alle fag vil være nødvendige områder å utvikle flere ressurser på, som kan gjøres tilgjengelige for praksisfeltet.

Kartlegging

Kartlegging av personer med behov for ASK, både i et utviklingsmessig perspektiv, og i et opplæringsrettet perspektiv er pr i dag et område det er for lite kunnskap om. Om en utredning gir feil resultat får det store konsekvenser for personen, som kanskje ikke har fått vise sitt potensiale i kartleggingen/utredningen. Dette er relevant å belyse fordi resultatet fra kartlegging/utredning i stor grad bestemmer forventningene og hvordan menneskene i omgivelsene oppfatter personen med behov for ASK.

Rettigheter

ASK-paragrafer ble innført i opplæringsloven i 2012, og i barnehageloven i 2018. Bakgrunnen for innføringen var at lovverket ikke godt nok tydeliggjorde retten til bruk av, og opplæring i en egnet uttrykksform for barn og elever med behov for ASK. Rettsanvendelsen av lovverket var for dårlig, og presiseringen skulle bidra til å sikre likeverdige rettigheter og nødvendig opplæring. Statped erfarer at det fortsatt er mange barnehageeiere, skoleeiere og beslutningstakere som ikke er kjent med ASK, og barnas og elevenes rettigheter. Statped erfarer dessverre at det fortsatt er mange eksempler på at elevene ikke får tilgang til å bruke egnede kommunikasjonsformer i opplæringen. For voksne er det lite rettigheter. Samlet betyr det at det fortsatt er behov for å ivareta et rettighetsperspektiv i arbeid på ASK-området.

ASK er et tverrsektorielt fagområde – muligheter for samarbeidsområder

ASK er et omfattende og tverrsektorielt overgripende fagområde. Ennå er det til dels tette skott mellom de ulike instansene som møter personer som bruker ASK. Dette bidrar til utfordringer knyttet til samarbeid over etatsgrenser. Det framstår som utfordrende for brukere av ASK og arbeidslaget rundt dem, å skaffe seg oversikt over hvor bistand kan hentes. Dette gjelder på kommunalt, regionalt og statlig nivå. I tillegg er ulike instanser ofte i omstilling og endring, noe som også er en utfordring.

Retningslinjene de ulike etater forholder seg til er uklare, og det fører i stor grad til at måter man blir møtt på i systemet er personavhengig. Du finner ikke, eller møter ikke, samme type oppfølging i samme etater i de ulike delene av landet. Det er behov for tydeligere retningslinjer med klarere ansvarsfordeling og konkrete samarbeidsområder.

